

FELSEFE
BİLİM

ANTİK ÇAĞ'DAN YENİ ÇAĞ'A

EGONUN İNŞASI

Özden Özkaya
Demirhan

KE
TE
BE

ISBN: 978-625-6495-71-5

© 2018 Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.

ketebe.com

Ketebe Yayınları: 1002

Felsefe-Bilim

Yayın Yönetmeni

Furkan Çalışkan

Dizi Editörü

Yusuf Genç

Yayıma Hazırlayan

Ayşe Nur Rana

Kapak

Harun Tan

Mizanpaj

Özkan Kaya

1. BASKI

Eylül 2023
İstanbul

Ketebe Yayınları

Sertifika No. 49619

Maltepe Mahallesi Fetih

Caddesi No: 6 Dk: 2

Topkapı 34010 İstanbul

Tel: 212.612 29 30

e-mail: ketebe@ketebe.com

Baskı ve Cilt

Sertifika No. 45464

Yıkılmazlar Basın Yayın Prom. ve

Kağıt San. Tic. Ltd. Şti.

15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad.

No: 62/B Güneşli / İstanbul

Tel: 212 630 64 73

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.'ye aittir.
İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Antik Çağ'dan Yeni Çağ'a

Egonun İnşası

ÖZDEN ÖZKAYA DEMİRHAN

KETEBE

Özden ÖZKAYA DEMİRHAN

1991 yılında İstanbul'da doğdu. 2011 yılında İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden, 2012'de ise Latin Dili ve Edebiyatı'ndan mezun oldu. Yine aynı üniversitede başladığı yüksek lisans eğitimini "Augustinus'un Zaman Anlayışı" başlıklı teziyle 2015'te bitirdi. 2016'da İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nde başladığı doktora programını 2022 yılında tamamladı. Hâlen İbn Haldun Üniversitesi'nde doktor öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Augustinus'la ilgili araştırmalarının yanı sıra Orta Çağ felsefesi ve epistemoloji konuları üzerine çalışmaktadır.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	8
ÖNSÖZ	9
GİRİŞ	11

BİRİNCİ BÖLÜM

ANTİK ÇAĞ'DA AUTOS KAVRAMI	27
Homeros'ta Kendilik Olarak <i>Autos</i> ve <i>Psyche</i>	28
Filozoflarda Kendilik Olarak <i>Psyche</i>	35
Sokrates'in Kendilik Anlayışı	41
Platon'un Düşüncesinde Kendilik	43
Aristoteles'in Düşüncesinde Kendilik	52
Helenistik Dönemde Kendilik	59
Plotinos'ta Kendilik	75

İKİNCİ BÖLÜM

AUGUSTINUS'TA EGO	89
Augustinus'ta İçer Dönüş	92
Augustinus'ta Ruh ve Tanrı	105
Akıl ve İnanç	117
Şüphe ve Egonun Kesinliği	132

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DESCARTES'TA EGO	159
Descartes'in Yöntemi	162
Ruh ve Tanrı	168
Akıl, İnanç ve İrade	189
Descartes'in <i>Cogito</i> 'su ve Augustinus'un <i>Egosu</i>	200
SONUÇ.....	221
KAYNAKÇA.....	237

*Kendimi inşa etmeme yardımcı olan ve
her zaman kendim olmamı destekleyen annem ve babam,
Emine ve İsmet Özkaya'ya...*

KISALTMALAR

EN	Ethika Nikomacheia
DRN	De Rerum Natura
Enn.	Enneades
De Civ.	De Civitate Dei.
De Gen. Lit.	De Genesi Ad Litteram
De Ver. Rel.	De Vera Religione
De Don.	Per. De Dono Perseverantiae
De Imm.	An. De Immortalitate Animae
De Gra. Lib Arb.	De Gratia et Libero Arbitrio
De Spi. Lit.	De Spiritu et Littera
C. Acad.	Contra Academicos
De Bea. Vit.	De Beata Vita
De Lib. Arb.	De Libero Arbitrio
De Mag.	De Magistro
De Mor. Ecc. Cat.	De Moribus Ecclesiae Catholicae et De Moribus Manichaeorum
De Mus.	De Musica
De Ord.	De Ordine
De Quant. An.	De Quantitate Animae
Retr.	Retractationes
Sol.	Soliloquies
De Nat. Boni	De Natura Boni
De Trin.	De Trinitate
Ep.	Epistolae
In Eu. Io. Tract.	In Evangelium Ioannis Tractatus Centum Viginti Quatuor
Conf.	Confessiones
AT	Oeuvres de Descartes (Adam&Tannery)
CSM	The Philosophical Writings of Descartes (Cottingham&Stoothoff& Murdoch)
Od.	Odysseia
Il.	Ilias
DL	Diogenes Laertios
Ad Luc. Ep. Mor.	Ad Lucilium Epistulae Morales
Method.	Dissertatio De Methodo
Meditat.	Meditationes De Prima

ÖNSÖZ

Kendilik kavramı felsefe tarihi boyunca açık veya değil pek çok düşünür tarafından ele alınmıştır. Ancak Descartes ile başlayarak sistemli bir şekilde ele alındığı ve felsefenin konusu olduğu görüşü hakimdir. Bu kitabın amacı da *kendilik* ve *ego* konusunu Antik Çağ'dan Descartes'a kadar eleştirel bir tarzla incelerken, mevcut düşünceyi tasvir etmek ve tarihsel sürecini göstermektir. Bu çalışmada *kendilik*, insanın kendisine dair bilince sahip olup kendisini bilişsel yetilerinin faili olarak görmesi anlamında kullanılırken *ego*, bütün bir varoluşun kendisi üzerinden anlaşılması bağlamında kullanılmıştır. *Ego* kavramının Descartes'la açık bir şekilde başladığı düşünülse de Augustinus, Descartes'tan yaklaşık on üç yüzyıl önce, kendi düşünce sisteminde benzer bir *ego* anlayışını benimsemiştir ve tıpkı Descartes gibi o da *ego*nun kesinliğini şüphecilere karşı çıkararak göstermiştir. Bu çalışmada, *ego* kavramının tarihsel süreci ve bu süreçte hangi bağlamlarda kullanıldığı ve gelişimi incelendikten sonra, Augustinus ve Descartes'ın *ego* kavramları incelenmiş ve kendilerinden önceki *kendilik* anlayışlarına getirdikleri değişiklikler ve takip ettikleri gelenekler gösterilmiştir. Bir geleneği takip etmeleri ve konuyu sınırlamak bakımından, bu çalışmada Homeros, Platon, Aristoteles, Stoa, Epikourosçuluk ve Plotinos'un yalnızca ruh ve kendilikle ilgili düşünceleri ele alınmıştır.

Filozof metinlerinden yapılan alıntılarda, yalnızca eserin adı ve sayfası ya da eğer klasik metinse paragraf (kenar) numarası verilmiştir. Çeviriler aksi belirtilmedikçe bana aittir. Özellikle Augustinus'un metinlerinde *Patrologia Latina* edisyonları kullanılmıştır ve Yunanca metinlerde çeviriler, Loeb

edisyonundan Yunanca asılları göz önünde bulundurularak İngilizceden çevrilmiştir. Descartes'ın metinlerinde ise aslı Latince olanlar Adam & Tannery edisyonundan, aslı Fransızca olanlar ise İngilizceden Cottingham & Stoothoff & Murdoch edisyonundan çevrilmiştir. Yabancı kökenli isimlerde, isimlerin orijinal dilindeki transliterasyonu kullanılmıştır.

Bu çalışmanın oluşma sürecinde, her ihtiyacım olduğunda benden yardımlarını esirgemeyen ve değerli yorumlarıyla beni yönlendiren hocalarım Doç. Dr. Nihal Petek Boyacı, Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken ve Prof. Dr. Oktay Taftalı'ya teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca bu çalışmanın yayına hazırlanmasında emeği geçen tüm Ketebe Yayınevi çalışanlarına, özellikle de Sn. Yusuf Genç'e teşekkürlerimi sunuyorum. Bu çalışma her birinin destekleri sayesinde son şeklini almıştır. Bütün kontrollere rağmen, ortaya çıkması olası her tür ifade yanlışını göz önünde bulundurarak, *errare humanum est* diyor ve şimdiden affınıza sığınıyorum.

Özden Özkaya Demirhan
İstanbul

GİRİŞ

Başkalarını bilmek bilgeliktir, ancak kendini bilmek aydınlanmadır; başkalarında ustalaşmak güç ister fakat kendinde ustalaşmak kuvvet gerektirir.

(Lao Tzu, *Tao Te Ching*: 33)

Kendilik, insanın çevresinden ayrı olarak, kendi öz benliğinin farkına varması ve bu farkındalığa dair bilince sahip olması olarak tanımlanabilir. Yani esas önemli olan, yalnızca farkına varma işi değil, aynı zamanda bu farkındalığın bilincine varmaktır. Bu durum şu şekilde açıklanabilir: Bilgiyi “edinirken” ilk olarak duyularımızı kullanırız. Bir taşı görürüm yahut ayağım taşa takılır ve bunu fark ederim, bunlar ilk duyumsadığım şeylerdir. Duyu verileri yoluyla elde ettiğim veriler, bana taşla ilgili bilgi verir. Taşı görmeden ayağımın taşa çarpması ya da takılması taşı algılamama neden olur ve bana taşın var olduğunu gösterir. Taşa çarpmadan gelen şey duyumdur; duyumun yorumlanması, yani ayağımın taşa takılması ile sinir sistemimde meydana gelen değişikliğin ayağımda acıya sebep olması ise duygulanımdır. Duyum ve duygulanımın üzerine yoğunlaşıp, bunların yarattığı etkiyi değerlendirme ve yorumlama ise düşünmedir. Duyum ve duygulanım insanda doğal olarak gerçekleşir fakat düşünme her zaman doğal olarak

gerçekleşmez, kimi zaman sonradan ortaya çıkar. Ayağı çarpma eyleminin duyum kısmı fizyolojiktir, ancak bu çarpma sonucu acı duymak, yani duygulanım, psikolojiktir. Duyumla etrafını algılayan insan böylece kendisinin farkına varır ve bu tarz bilgilenme akıl, yani düşünme sayesinde ortaya çıkar. Duyum, duygulanım ve düşünmeyi kapsayan üç basamaklı “bilme”nin son basamağında, yani düşünmede, dışarı ve içerisi olarak iki farklı şeyi bilmeye başlarız. Burada taş ve ben arasındaki ilişki sorgulanır ve akıl bu iki kavram arasında bağlantı kurar. Böylece ortaya ben ve ben olmayan bilinci çıkar. Bu nedenle taş ve *ben* farkındalığından sonra, bu kavramlar üzerinde düşününce ben bilinci de oluşmaya başlar. İnsan sürekli değişim içinde olmasına karşın, *ben* fikri ortadan kalkan bir şey değildir ve bütün bu değişimlere rağmen sabit bir *ben* fikri muhakkak kalır. Değişim karşısında *beni* sabit tutan şey akıldır. Görece gelişmiş hayvanlar var olduğunun farkında olabilirler fakat *ben varım* diyebilmek için bu bilince sahip olmak gereklidir. Bu nedenle kendisinin farkında olmak ve kendisinin bilincine varmak ayrımının yapılması önemlidir; *ben* bilinci öznenin tekrar kendisini konu almasını gerektirir ve ortaya *kendilik* bilgisi çıkar. Böylece kendilik bilgisinin üç aşamadan oluştuğu sonucuna varabiliriz: kendine dair farkındalık, kendilik bilinci ve kendilik bilgisi. Kendilik kavramını, insanın kendi kendisini, tüm deneyimlerinin kaynağı ve bilişsel yetilerinin faili olarak görmesi ile ilişkilendirilebiliriz. Bu bağlamda *kendilik* ve *ego* eş anlamlı gibi görünebilir fakat çalışmamız içerisinde Augustinus ve Descartes’ı ayırmak için, bu filozoflarda *kendilik* yerine *ego* kavramı kullanılmıştır, çünkü kendilik bir çatı kavram olarak Antik döneme kadar geri götürülebilirken, *ego* Augustinus’tan geriye gitmez gibi görünmektedir. Dolayısıyla bu kitapta *kendilik* denildiğinde kastedilen kendine dair farkındalığa ve bilince sahip bir varlıkken, *ego* ya da *ben* kullanıldığında kastedilen her zaman yöntemli düşünen akıllı bir varlıktır; *ego* kavramında önemli

olan şey bütün bir varoluşun kendisi üzerinden anlaşılmasıyla, kendilik dendiğinde ortaya çıkan şey kendisini bilişsel yetilerinin faili olarak görmesidir. Egonun kendilikten bu noktada farklı olduğunu söyleyebiliriz.

Modern felsefe, felsefe tarihinde bireyin ön plana çıktığı, özne odaklı felsefenin geliştiği dönem olarak görülür. Bu görüşe göre Descartes, *cogito ergo sum* önermesiyle modern felsefeyi *ego* temeline oturtan ilk filozoftur. Descartes'ın bütün bir varoluşu, kendisi üzerinden anladığını açıklaması ve kendi varoluşunun kesinliğinin, diğer her şeyin kesinliğine önceliği, *egonun* önemini arttırmıştır ve özne temelli bir felsefenin gelişmesine olanak sağlamıştır. İnsanın felsefi düşüncenin temelinde olması, anlamın yalnızca öznenen kaynaklandığı bir düşünce sistemi yaratmıştır. Özellikle skolastik felsefede Tanrı ile anlamlandırılan dünya artık *ego* üzerinden anlaşılmaya başlamıştır ve bu da özne temelli felsefelere bağlı olarak yeni problemlerin çıkmasına sebep olmuştur. Öznenin önem kazanması, *egonun* ne olduğu sorusunu ortaya çıkarmıştır: Eğer her şeyin anlaşılmasının temelinde *ben* varsam, o hâlde *ben* neyim? Böylece felsefede *ego* konusu bir problem olarak incelenmeye başlamıştır. Bu başlangıcın ortaya çıkardığı ilk ekol olarak da dünyanın *ego* üzerinden anlaşılmaya başladığı Kartezyen felsefe gösterilir. Kartezyen felsefe, 17. yüzyılın başlarında dahi entelektüel alanda hüküm sürmeye devam eden skolastik düşünceye bir tepki olarak doğmuştur. Aristoteles felsefesini temel alan skolastik felsefe, o dönemde etkisini kaybetmeye başlamış olsa da hâlâ etkilidir. Descartes'ın yaptığı şey, skolastik felsefeye ve dönemindeki şüphecilere karşı çıkmak için şüpheyi yöntem olarak kullanıp, bütün var olanların yanı sıra Tanrı düşüncesini de *ben* düşüncesinden çıkarmasıdır. Şüphe yöntemiyle her şeyden şüphe ettiği hâlde, kendi varoluşunun şüphe götürmemesi, yani varoluşundan şüphe etmek için de var olması gerektiği argümanı daha sonra felsefe tarihinde *cogito argümanı* olarak bilinmeye

başlamıştır. Her ne kadar *cogito* düşüncesinin ve *egonun* inşa sürecinin Descartes’la başlamış olduğu kabul edilse de Augustinus da Descartes’tan yaklaşık on üç yüzyıl önce, kendi düşünce sisteminde benzer bir *ego* anlayışını benimsemiş ve tıpkı Descartes gibi o da şüphecilere karşı çıkararak *egonun* kesinliğini göstermiştir. Descartes bu noktada, “şüphecilerin en tuhaf varsayımları bunu sarsamaz” (*Method. IV*) dediğinde bir nevi, Augustinus’un, “var olduğumu bildiğim noktada şüpheciler gücünü kaybeder” (*De Civ. Dei: XI.26*) sözünü tekrarlar. Descartes dünyayı ve Tanrı’yı, tıpkı Augustinus gibi *ben* üzerinden kavrar. Bu nedenle, genel kanının aksine, *kendilik* konusu yalnızca modern felsefeyle ortaya çıkmış bir kavram değildir, kaynaklarını Augustinus’a ve belki çok daha eskiye kadar götürebileceğimiz bir konudur. Bu nedenle, Descartes’ın düşüncesinin arka planında Augustinus’un düşüncesine dair izler olup olmadığını görebilmek için, Descartes’ı tarihsel arka planıyla araştırmak gerekmektedir.

Descartes ve Augustinus’un *ego* kavramlarının birbirleriyle olan ilişkilerini anlayabilmek için bu düşünürleri incelemeye geçmeden önce, Augustinus’un kendi düşüncesinin arka planında yatan düşünce sistemini anlamak gerekmektedir. Bu nedenle kendilik araştırmasına Antik felsefede kendilik düşüncesiyle başlamak doğru olacağından bu konu kitabın birinci bölümünü oluşturacaktır. Özellikle Richard Sorabji, kendilik kavramının Homeros’tan beri var olduğunu öne sürer ve *autos*’un (αὐτός) Antik felsefede bir kavram olarak *kendiliği* karşıladığını iddia eder (Sorabji, 2006: 32). Buna örnek olarak da Homeros’un *Odyseia* destanında Odysseus’un Herakles’le konuştuğu dizeleri gösterir. Odysseus ölüler diyarında Herakles’le karşılaşır ve konuşmaya başlar; fakat burada konuştuğu Herakles’i gölge olarak nitelendirir ve Herakles’in kendisinin, yani *kendiliğin* Tanrılarla birlikte olduğunu söyler. Sorabji’ye göre kavramsal olarak kendilikten bahsedilen ilk örneklerden biri budur. *Kendilik* kelimesinin ilk anlamı

zamir olan *kendidir*, bir kişinin kendisi, kendi olarak adlandırılan kısımdır ve bazı dolaylı anlatımlarda kişi anlamında da kullanılır (Liddell & Scott, 2019). *Kendilik* kavramı zamir olan *kendi* ile karıştırılmamalıdır, çünkü *kendi* kelimesi bir kavram olarak *kendilik* kavramıyla eş değildir. Homeros'ta çeşitli yerlerde *kendilik* bedene karşıt ruh anlamında kullanılırken, bazı yerlerde de beden olarak kullanılmıştır. Bu nedenle *autos* kelimesinin *kendilik* kavramını karşılayıp karşılamayacağı incelenmelidir. Bunun yanı sıra Homeros'ta ölümle birlikte bedenden ayrılıp Hades'e giden *psykhe*'nin ($\psi\upsilon\chi\eta$) kendilik kavramını karşılayıp karşılamayacağı da bir diğer meseledir. Çoğu zaman ruh olarak çevrilen *psykhe*, bugün anladığımız tarzda zihinsel ve yaşamsal faaliyetlerin bütünü karşılayan ruh kavramıyla örtüşmez, Homerosçu düşünceye göre *psykhe* çoğu zaman yaşayan insanda bulunan nefesle ilişkili olmasına rağmen bazı yerlerde ölümden sonra hayatta kalan kısım olarak da aktarılır. Bu yüzden Homeros'un *psykhesi* de kavramsal olarak detaylı bir şekilde incelenmelidir. İlk bölümün devamında Homeros'tan sonra filozoflarda¹ kendilik düşüncesine geçildiğinde, filozoflarda *psykhenin* yaşam gücünün yanı sıra, bilişsel yetileri de içerdiğini vurgulamak gerekir. Bu nedenle filozoflarda kendilik bilgisi, insanın bilişsel yanı olarak görülen ruhta aranabilir. Öncelikle Delfi Tapınağı'nda yazılı olan "Kendini bil!" sözündeki *kendi* bugün kavramlaşmış olan *kendi* kavramıyla aynı değildir. "Kendimi keşfettim" diyen Herakleitos, kendilik farkındalığından kendilik bilgisine geçmiş ilk filozof gibi görünür, çünkü burada keşfeden ve keşfedilen aynı kişidir. Bu nedenle Herakleitos'ta kendilik, elimizde kalan fragmanları çerçevesinde detaylı incelenmeli ve burada bir *ego* kuruluşu olup olmadığına bakılmalıdır.

Kendini bilmek dendiği zaman akla ilk gelen filozof şüphesiz Sokrates'tir. Platon'un hocası olan Sokrates, kendisi hiçbir

1 Bu filozoflar Thales, Ksenophanes ve Herakleitos'tur.

şey yazmamıştır, bu nedenle hakkındaki bilgilere öğrencisi Platon'un yazılarından ulaşılır. Sokrates'te de diğer filozoflarda olduğu gibi kendilik kavramı için ruh anlayışına bakmak gerekir. Çünkü Sokrates'e göre ruh, insanların akli ve ahlakî kişiliğidir ve düşünme ile isteme bakımından insanın özünü oluşturur. Böylece bir ahlak filozofu olan Sokrates'te kendilik, ruh ve erdem olarak görülebilir. Öğrencisi Platon'a göre de insanın kendiliği, ölümden sonra bile var olmaya devam eden ruhudur, fakat Platon burada özellikle akıl vurgusu yapar. Her ne kadar Sokrates'te de ruh insanın akli yanıyla ilişkili olsa da Platon özellikle ruhun akli yanının insanın özü olduğunu vurgular. Bu nedenle Platon'a göre kendilik bedenden ayrı bir ruh olması bakımından önemlidir ve Augustinus ve Descartes'in *ego* düşüncesinin gelişiminde önemli bir adımdır.

Platon'dan sonra Aristoteles'te kendilik anlayışına bakıldığında, Aristoteles'te kendilik Platon ve diğer filozoflar gibi bedenden bağımsız bir ruh değildir; ona göre insan ruh ve beden birleşiminden meydana gelir ve insan hiçbir zaman ne tek başına beden ne de tek başına ruhtur. Bu nedenle Aristoteles'te kendilik anlayışı için bakılması gereken kavram *anthropos*'dur (ἄνθρωπος). Aristoteles'in canlılar hiyerarşisinde insanı diğer canlılardan ayıran yanı aklıdır, bu nedenle de Aristoteles'in insanın en üst yetisi olarak gördüğü akıl anlayışı kendilikle bağlantılıdır, fakat bu akıl Platon'daki gibi tamamen bedenden soyut bir akıl değildir. Akıl nesnelere etkileşimiyle işlev kazanır, dolayısıyla Aristoteles'te kendini bilmek dış dünyayı bilmekten geçer. Ayrıca Aristoteles insandaki ilahi ve ölümsüz olan en yüksek akla göre yaşamının öneminden de bahseder fakat bu her ne kadar Platoncu bir yapıya sahip gibi görünse de tamamen saf düşünsel bir yaşam değildir; insanlar *polis* (πόλις) içerisinde buna ne kadar uygun yaşarlarsa o kadar doğru bir yaşam sürerler. Bu nedenle Aristoteles'teki kendilik, beden ve ruhun birleşimi olan insan bağlamında incelenmeli ve bir *ego* kurulumuna rastlanıp rast-

lanmadığına bakılmalıdır. Bu kitabın takip ettiği güzergâh da bu minvaldedir.

Helenistik dönemi ise Epikourosçuluk ve Stoacılık çerçevesinde açıklamak; tek tek filozoflardan bahsetmektense, düşünce sistemini bir bütün olarak ele alıp kendilik anlayışlarını incelemek de bu kitabın özünü oluşturan temel yöntemlerdendir. Öncelikle Epikourosçuluk'u, Epikouros ve Lucretius'un materyalist felsefeleri çerçevesinde ölümlü olan ruh ve kendilik, *eudaimonia* (εὐδαιμονία) anlayışıyla birlikte inceleyecek, daha sonra Stoacılık'ı da Epikourosçuluk'a benzer bir çerçevede inceleneceğiz. Bu noktada özellikle Stoacıların ruh ve akıl kavramlarına eğileceğiz. Her iki düşünce sisteminde de ölüm bir son olduğu için kendilik de "burada ve şimdi" olan kendiliktir. Ölümden sonra yaşamaya devam eden bir ruh ya da kendilik anlayışlarına sahip değillerdir. Epikourosçuluk ve Stoacılık düşünce sistemlerinde farklılıklar olsa da benzer kendilik anlayışlarına sahiptirler; bu kendilik anlayışını farklılıklar/benzerlikler çerçevesinde ele almak en sağlıklı yol olacaktır.

Antik Çağ'da kendilik tartışması Plotinos'un kendilik anlayışının incelenmesiyle son bulmaktadır. Yeni Platonculuk'un öncüsü kabul edilen Plotinos, Platon'u yorumlarken kendi felsefesini de Platon'un metafiziği üzerine kurmuştur. Plotinos'ta kendilik, onun taşma teorisi (*emanatio*) ve *Nous* hipostazı ile ilişkilidir. İnsanlar, ruhun maddeyle olan bağından çıkan daha alt bir kendiliğe sahiptirler ve Plotinos buna *biz* (ὅμεις) der. Plotinos'un *biz* kavramı ideal bir kendilik anlayışıdır ve bunun açıklamasını içe dönüşle yapar; bu nedenle Plotinos'un metafiziğini, özellikle *Nous* kavramına odaklanarak açıklamak gerekir. Buradan hareketle Plotinos'ta epistemoloji ve ontolojinin iç içe geçişiyle "bilmek" ve "olmak" kavramlarının aynı olması, Plotinosçu kendilik anlayışının *Nous*'la bağının anlaşılmasında önemlidir. Bu nedenle Plotinos'ta kendilik meselesini, bilmenin farklı tarzlarıyla birlikte

ortaya çıkan farklı kendilik çeşitleriyle birlikte açıklayacak ve *biz* kavramının *egoyu* karşılayıp karşılamadığına bakacağız.

Esas tartışma kısmı kitabın ikinci bölümünde başlıyor. Augustinus'ta *ego* anlayışı bölümüne, Augustinus'un hayatında büyük bir değişime sebep olan Hıristiyanlığı kabulüyle ve bununla birlikte düşüncesinde ortaya çıkan değişimle başlamak gerekir. Augustinus başlarda, maddi hiçbir temeli olmayan Hıristiyan Tanrısını anlayamaz, çünkü hayatı boyunca her şeyin maddi bir dayanağı olduğunu düşünmüştür. Bu dönüşümü kavrayabilmek için Plotinos'un metafizikine başvurur ve Plotinosçu metafizik sayesinde, dış dünyada bulunamayan Tanrı'yı içe dönüşle bulabileceğini fark eder. Böylece hakikat arayışını dışarıdan içeriye çevirir. Bütün bir hayatını hakikat arayışıyla geçirmiş olan Augustinus, bu arayışını içeriye çevirdiğinde içerisinde kendi ruhunu ve Tanrı'yı bulur ve hakikati nihayet bulduğunu düşünür. Bu nedenle ilk önce Augustinus'ta içe dönüş yöntemini, epistemolojik ve ontolojik bağlamda ilahi aydınlanma ile birlikte, hafıza, ruh ve Tanrı ilişkisi ile birlikte inceleyeceğiz. Daha sonra Augustinus'un içe dönüşle bulduğu ruh ve Tanrı kavramlarına değineceğiz. Çünkü Augustinus artık ruhu ve Tanrı'yı bilmek ister. O da tıpkı Descartes gibi bilmeye kendisinden başlar. "Dışarda arama, kendi içine dön; hakikat insanın içinde yatar (*De Ver. Rel.* 39.72)" diyerek hakikati aramaya kendisinden başlar. Augustinus'ta ruhun doğası, Platoncu ruh anlayışıyla ilişkilidir çünkü maddesiz ruh anlayışına ulaşmasını sağlayan şey Platoncu düşüncedir. Augustinus her ne kadar Platon ve Plotinos'tan etkilenmiş olsa da Hıristiyan düşüncesi kendisinde geliştikçe, Platoncu kozmolojideki ruhun ilahi olduğu görüşünü ve kozmik ruh anlayışını terk etmiştir. Augustinus'ta ruh, Tanrı'nın yarattığı tamamen soyut ve maddi hiçbir yanı olmayan bir tözdür. Buradan da Augustinus'un Tanrı'yı anlamasının yolu açılır. Augustinus, kendi içine dönerek ruhu anlar ve ruhun da en üstünde bulunan aklî yanı aracılığıyla Tanrı'ya

ulaşabilir; bunu da mümkün kılan inançtır. Augustinus'un içe dönüşle ruhu ve Tanrı'yı anlamış olması, kendisinde *ego* düşüncesinin olduğunu ve yöntem kullanarak aslında *egoyu* kurduğunu göstermektedir.

Augustinus'ta ruh ve Tanrı ilişkisi, akıl ve inanç ilişkisini ortaya çıkarır. Ruhun en üstünde bulunan aklî kısmı (*animus*) Tanrı'ya açılan bir kapı gibidir, fakat bunun mümkün olması için de inanç şarttır. Augustinus'ta akıl ve inanç kavramlarını öncelikle ilahi aydınlanma aracılığıyla öğrenme bağlamında inceleyeceğiz. İlahi aydınlanmanın gerçekleşmesi için Augustinus'un inancı şart koşmasının sebebi ise ilk günahla kirlenmiş olan iradenin akla engel olmasıdır ve aklın tüm gizemleri kavrayabilmesini mümkün kılacak olan şey de iradenin inançla arındırılmasıdır. Bu nedenle Augustinus'ta akıl, inanç ve irade kavramları iç içe geçmiş bir hâldedir ve akıl ve inanç arasındaki ilişkiyi açıklayabilmek için öncelikle iradenin açıklanması gerekmektedir. Augustinus'un irade anlayışı, bugünkü bağlamda özgür irade anlayışına benzemekle birlikte, irade Tanrı'nın yarattığı bir şey olduğu için ve Augustinus da Tanrı'dan bağımsız bir irade açıklaması yapmak istemediği için Tanrı'ya bağımlı bir irade anlayışı ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar Augustinus iradenin özgür olduğunu iddia etse de doğru olanı seçmek konusunda Tanrı'nın yardımı meselesi iradenin Tanrı'ya bağımlı olduğunu ima etmektedir. Bu nedenle akıl, inanç ve irade meselelerini birbirleriyle ilişkili olarak açıklamak elzemdir.

Augustinus'un hakikati bilme konusunda inanca bu kadar önem vermesinin sebebi, hayatının bir dönemini şüphe içerisinde geçirmiş olmasıdır. Özellikle Akademik Septikler'in etkisiyle hakikate ulaşamayacağını ve bilginin ulaşılamaz olduğunu düşünmüştür. Nihayet aradığı hakikati Hıristiyan inancında bulan Augustinus şüphecilerle yüzleşme ihtiyacı duymuştur. Bu nedenle, şüphecilere cevap verirken özellikle *ego* konusunda, Descartes'in *cogito* argümanına benzer bir

argüman üretmiştir. Augustinus için *egonun kesinliğinin* asla şüphe edilemeyecek bir gerçek olarak kavranması, Descartes'tan yaklaşık on üç yüzyıl önce Augustinus'un *cogito* tarzı bir düşünce geliştirdiğini gösterir. Bu sebeple Augustinus'un *egosunu*, şüphecilere karşı verdiği cevaplar ve genel felsefesi içerisinde inceleyeceğiz. Augustinus'un "yanılıyorsam, varım" düşüncesi, Descartes'ın "düşünüyorum, öyleyse varım" düşüncesiyle temelde aynıdır, fakat bu iki düşüncenin temelde farklı olduğunu savunan düşünürler de vardır. Bu düşünürlere göre Augustinus'un çıkış noktası hiçbir zaman kendi varlığını kanıtlamak değildir, daha çok şüphecilere cevap verme kaygısındadır ve bu nedenle Augustinus'ta *ego*, Descartes'ın *cogito* argümanı ile aynı değeri taşımaz. Augustinus'a yöneltilen bir diğer eleştiri ise maddesiz *ego* konusunda Augustinus'un hiçbir zaman *egonun doğasını* değil, zihnin doğasını araştırdığı meselesidir. Dolayısıyla benzer düşüncelere sahip olsalar dahi aslında farklı şeylerden bahsettikleri kanısı yaygındır. Augustinus'un *egosunun*, Descartes'ın *cogito'sundan* temelde farklı olduğunu vurgulayan düşünürler ile *ego* ve *cogito'nun* temelde aynı olduğunu söyleyen düşünürlerin argümanlarını karşılaştırmalı olarak inceleyecek ve aslında iki düşüncenin de temelde aynı olduklarını göstereceğiz.

Kitabın son bölümü Descartes'ın *ego* anlayışı üzerinedir. Descartes, "düşünüyorum, öyleyse varım" önermesiyle, modern felsefeyi özne temelli bir felsefe hâline getirmiş ve bu önerme daha sonraları *cogito* argümanı olarak adlandırılmıştır. Descartes'ın bu *cogito* argümanı hem kendi döneminde hem de daha sonrasında, önemli bir kırılma noktası olarak görülmüş ve özne temelli düşüncenin Aristotelesçi skolastik felsefenin yerini almasına sebep olmuştur. Bu nedenle de Descartes'ın felsefe tarihinde önemli bir yeri vardır. Descartes'ın düşüncelerini, Augustinus'la karşılaştırarak açıklamak kitabın son bölümünün temel amacını oluşturur. Descartes'ın *ego* düşüncesinde önemli olan konulardan ilki onun yöntemidir. *Ego-*

nun kesinliğine ulaşmada ilk adım olarak Descartes'ın yöntemini, onun *Yöntem Üzerine Konuşma* kitabı çerçevesinde inceleyeceğiz. Bu yöntem temelde, zihni duyulardan çekmek ve kesinliğinden şüphe edilemeyecek bir şey bulana kadar her şeyden şüphe etmektir. Descartes kendi dönemindeki şüphelilere karşı çıkmak için onların şüphesini bir yöntem olarak kullanmıştır. Descartes'ın zihni duyulardan çekmesi, bir çeşit zihnin kendi içine dönmesi olduğu için bu, Augustinus'un Plotinos'tan aldığı içe dönüş yöntemine benzemektedir.

Descartes, *Metafizik Üzerine Düşünceler* kitabında *ego* düşüncesinin temelinde olan ruh ve Tanrı'nın bilgisinin, felsefenin temel ilkeleri olduğunu iddia eder ve bunu da zihni duyulardan çekme yöntemiyle kanıtlar. İlk önce her şeyden şüphe ederek, en sonunda kendi varlığından nasıl şüphe edemeyeceğini, daha sonra da Tanrı'nın kesinliğine de kendisinin kesinliğinden nasıl ulaştığı açıklar. Özellikle Descartes'ın ruh ve Tanrı açıklaması Augustinusçu metafizikteki ruh ve Tanrı anlayışıyla paraleldir. Descartes'ın bu ilkelere ulaşması kendi adımları izlenerek incelenirken Augustinus'la olan benzerliklerine de değineceğiz. Descartes her şeyden şüphe duyup en son kendi varlığından şüphe edip edemeyeceğini sorgularken, bunu yapabilmesi için kendisinin bir şekilde var olması gerektiği sonucuna varır. Kendisinin varlığına kendisini inandırdığını ve bunda da yanılıyor olabileceğini düşünürken aslında yine de o veya bu şekilde kendisinin varlığının kesinliğine varır. Kendisinin varlığının kesin olduğu sonucundan sonra doğasını da araştırmaya başlar ve *egoyu* maddeden bağımsız, düşünen bir şey olarak, yani *res cogitans* olarak tanımlar. Bunu yaparken verdiği örnekler Augustinus'la paralellik arz eder ve iki filozofta da *ego* bedensiz ve maddesizdir. Bu meseleleri filozofların kendi metinleriyle karşılaştırarak göstereceğiz. Descartes da tıpkı Augustinus gibi önce kendisinin kesinliğine ve kendisinden de Tanrı'nın varlığının kesinliğine ulaşır. Descartes'ın ilk olarak ruhu bilmesi, onun *egoyu* inşa ettiği

yerdir Augustinus içine döndüğünde kendi ruhunu ve onun da üzerinde bulunan ruhun gözü aracılığıyla Tanrı'yı bulmuştur; Descartes da aynı şekilde kendi ruhundan yola çıkarak, kendisinde bulunan sonsuzluk fikrinden Tanrı'nın varlığına ulaşır. Özellikle bilginin imkânı konusunda Tanrı'nın kanıtlanması Descartes açısından önemlidir. İyi bir Tanrı'nın var olması hakikate ulaşmanın yolunu açar, çünkü mükemmel bir varlık olan Tanrı bizi aldatmak istemez ve ondan gelen bilginin doğruluğu da şüpheye yol açmaz. Bu nedenle Descartes, Tanrı'nın varlığını kanıtlama ihtiyacı duymuştur ve bunu da kendisinde Tanrı düşüncesinin bulunmasıyla yapar.

Descartes nihayet ruhi ve Tanrı'yı temel ilkeler olarak açıkladıktan sonra, bütün bilginin bu ilkelerden çıktığını gösterir. Ona göre Tanrı'nın aldatıcı olmaması, geri kalan her şeye dair bilgi edinmeyi mümkün kılar ve bunu yaparken de Augustinus'un teodisesinden faydalanır. "Tanrı doğru bilgiyi mümkün kılıyorsa, hatanın kaynağı nedir?" sorusunun cevabı için Descartes, tekrar Augustinus'un irade anlayışına başvurur. Ancak Descartes özellikle teolojiden bağımsız bir düşünce üretmeye çalıştığı için, dikkatli bir şekilde teolojii kullanmaz. Augustinus'un kötülüğün kaynağı olarak gördüğü insan iradesinin ilk günahla bozulması düşüncesini Descartes teoloji içermesi sebebiyle kullanamaz. Bu nedenle Descartes'ta akıl, irade ve bunların inançla olan ilişkilerini Augustinus'la karşılaştırarak açıklayacak ve Descartes'ın bunu teolojii kullanmadan nasıl yaptığını göstereceğiz. Descartes özellikle de doğru kullanıldığı zaman doğru yargıda bulunmamızı sağlayan yetinin neden yine yanlış yapmamıza olanak sağladığını açıklamaya çalışır ve bunu da her ne kadar kendisinde sınırsız bir Tanrı fikri olsa da hiçlikten yaratıldığı için kendisinin sınırlı olduğu vurgusu ile yapar. Bu noktada iradenin rolü büyüktür; alanı daha dar olan akıl, alanı daha geniş olan iradeye uydurulmaya çalışıldığında hata ortaya çıkar. Aynı zamanda Descartes iradeyi anlamadığımız konulara yaymamı-

zı da inançla açıklar. Augustinus'la kendisinin aslında farklı düşüncelere sahip olduğu görüşünün temelinde da bu akıl ve inanç konusunu farklı şekillerde ele almaları düşüncesi vardır. Bu nedenle bu görüşün doğru olup olmadığını da yine iki filozofu karşılaştırarak inceleyeceğiz.

Son olarak Descartes'in *cogito*'sunu ve Augustinus'un *egosu*nu, filozofların metinlerini karşılaştırarak inceleyeceğiz. Descartes'in kendi döneminde dahi Augustinus'la olan benzerliği Descartes'a gösterildiğinde, temelde farklı düşüncelere sahip olduklarını iddia etmiş ve bu benzerliği reddetmiştir. Buna bağlı olarak da felsefe tarihinde bir yere kadar benzer kavramlara sahip oldukları düşünülse de özünde tamamen farklı oldukları görüşü benimsenmiştir. *Cogito* ve *ego* düşüncelerinin aynı olduğunu savunan düşünürler ile farklı olduğunu savunan düşünürleri, Augustinus ve Descartes'in metinlerini inceleyerek karşılaştıracamız. Eğer iki filozofun da *cogito* ve *ego* argümanı ile özünde aynı şeyi yaptıklarını gösterebilirsek, bu kitap amacına ulaşmış olacak...